

EXPERIMENTAL WORK ON THE FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRESCHOOL CHILDREN

Eshimova Sarvinoz Nortoqi qizi

Faculty of Theory and Methodology of Education

Department of Methodology of Preschool and Primary Education

saralife0222@gmail.com

+998770819122

Head of scientific and pedagogical work: Avezova Rohila Ru‘zimboyevna

Annotatsiya

Mazkur ilmiy maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirishga qaratilgan tajriba-sinov ishlarining mazmuni, bosqichlari va natijalari keng qamrovda tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida ekologik tarbiyani tashkil etishda innovatsion pedagogik yondashuvlar, interfaol metodlar, o‘yin texnologiyalari, loyiha faoliyati va boshqa metodik vositalarning samaradorligi amaliy jihatdan sinovdan o‘tkazildi. Maqolada ekologik madaniyatning nazariy asoslari, pedagogik innovatsiyalar, bolalarning ekologik xulq-atvori va tabiatga munosabatidagi ijobiy o‘zgarishlar tahlil qilinadi. Olingan natijalar maktabgacha ta’lim muassasalarida ekologik tarbiyani yanada takomillashtirish va pedagogik amaliyotni rivojlantirish uchun ilmiy-amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: tajriba-sinov ishlari, ekologik madaniyat, maktabgacha yosh, ekologik tarbiya, innovatsion metodlar, pedagogik tajriba

Abstract

This scientific article provides an in-depth analysis of experimental work aimed at forming ecological culture in preschool children. The study elaborates on the content, stages, and results of experimental activities utilizing innovative pedagogical approaches, interactive methods, game-based technologies, and project-

based learning. The effectiveness of these methods was thoroughly tested in practice, demonstrating positive changes in children's ecological knowledge, attitudes toward nature, and ecological behavior. The results offer significant practical implications for improving environmental education in preschool institutions and enhancing pedagogical strategies for early childhood development.

Keywords: experimental work, ecological culture, preschool age, environmental education, innovative methods, pedagogical experiment

Аннотация

В статье подробно рассматриваются опытно-экспериментальные работы по формированию экологической культуры у детей дошкольного возраста. Рассматривается содержание, этапы и результаты эксперимента, включающего инновационные педагогические подходы, интерактивные методы, игровые технологии и проектную деятельность. Анализ показал положительные изменения в уровне экологических знаний, отношении к природе и экологическом поведении детей. Полученные выводы имеют важное научно-практическое значение для совершенствования экологического воспитания в дошкольных образовательных учреждениях.

Ключевые слова: опытно-экспериментальная работа, экологическая культура, дошкольный возраст, экологическое воспитание, инновационные методы

Kirish

So‘nggi yillarda global ekologik muammolar – havoning ifloslanishi, suv va tuproq resurslarining kamayishi, biologik xilma-xillikning yo‘qolishi, iqlim o‘zgarishi – insoniyat faoliyatining bevosita natijasi sifatida kuchaymoqda. Bu hodisalar

insoniyatning tabiiy muhit bilan munosabatini tubdan qayta ko'rib chiqishni va ekologik ongni shakllantirishni talab qiladi (UNESCO, 2020). Shu bilan birga, ekologik barqaror rivojlanish konsepsiyasi maktabgacha yoshdan boshlab atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va barqaror ekologik xulq-atvorni shakllantirish zaruratini yanada kuchaytiradi.

Maktabgacha yosh – bolaning **shaxsiyati, qiziqishlari va ijtimoiy ko'nikmalari** shakllanadigan davr bo'lib, bu yoshda amalga oshirilgan pedagogik ta'sirlar bolaning hayotiy tajribasiga chuqur iz qoldiradi. Piaget (2019) va Vygotsky (2018) tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, bolalik davrida shakllangan kognitiv, ijtimoiy va hissiy ko'nikmalar bolalarda butun hayot davomida ekologik ong va mas'uliyatni rivojlantirishga asos bo'ladi. Shu sababli ekologik tarbiya maktabgacha ta'limning ajralmas qismi sifatida qaralishi lozim.

Nazariy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ekologik madaniyat – bu bolalarning tabiatga nisbatan bilim, ijtimoiy-hissiy munosabat va xulq-atvor komponentlarini o'z ichiga olgan murakkab tizimdir. Karimova (2022) ta'kidlaganidek, ekologik madaniyatni shakllantirish nafaqat ekologik bilim berish, balki bolalarda **mas'uliyat, kuzatuvchanlik, axloqiy qarorlar qabul qilish va ijtimoiy hamkorlik** kabi ko'nikmalarni rivojlantirishni ham talab qiladi. Shu bilan birga, Abdullayeva (2023) ekologik tarbiyani maktabgacha yoshdan boshlab amalga oshirish pedagogik amaliyotning samaradorligini oshirishga xizmat qilishini ta'kidlaydi.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida ekologik tarbiyaning dolzarbligi shundan iboratki, bolalar **tabiat bilan bevosita tajriba orqali tanishadilar**, o'zining ekologik xulq-atvorini amalda sinab ko'radilar va o'rganadilar. Shu nuqtayi nazardan, ekologik tarbiya nafaqat bilim berish, balki amaliy faoliyat orqali bolalarda ong va mas'uliyatni shakllantirishga qaratilgan kompleks jarayon sifatida ko'riladi (Rasulov, 2022; Klimenko, 2022).

Shuningdek, global va milliy kontekstni hisobga olganda, ekologik tarbiyani maktabgacha yoshdan boshlashning ijtimoiy va ilmiy ahamiyati katta. Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimida barqaror rivojlanish va ekologik madaniyatni shakllantirish strategik maqsad sifatida belgilangan. Shu bilan birga, maktabgacha ta’lim muassasalarida ekologik tarbiyani amalga oshirish uchun zamonaviy innovatsion metodlar, interfaol mashg‘ulotlar, o‘yin texnologiyalari va loyiha faoliyati asosida metodik tizimni yaratish zarur.

Ushbu tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, u **nazariy va amaliy jihatlarini birlashtirgan holda**, maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirishning samarali usullarini aniqlaydi. Shu bilan birga, tajriba-sinov ishlarining natijalari pedagogik amaliyotni rivojlantirish, metodik tavsiyalar ishlab chiqish va bolalarda ekologik xulq-atvorni barqaror shakllantirish uchun ilmiy-amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi (Yo‘ldosheva, 2021; Slastenin, 2021).

Bundan tashqari, tadqiqotning maqsadi maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirishga qaratilgan pedagogik faoliyatning samaradorligini tajriba asosida aniqlashdir. Maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

1. Bolalarning dastlabki ekologik bilim va munosabatlarini aniqlash.
2. Innovatsion metodlar asosida shakllantiruvchi pedagogik ishlarni tashkil etish.
3. Yakuniy natijalarni tahlil qilish va metodik tavsiyalar ishlab chiqish.

Shunday ekan, kirish qism tadqiqotning **nazariy asoslarini, muammo dolzarbligini, ilmiy yangiligi va maqsadlarini** ilmiy tarzda yoritib beradi hamda asosiy qismga tayanch bo‘ladi.

Asosiy qism

Tadqiqot metodologiyasi va tashkil etilishi

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirish jarayoni tizimli va ilmiy asoslangan yondashuvni talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, tadqiqot jarayoni uch asosiy metodologik printsiplarga tayangan: **nazariy asoslanganlik, amaliy sinov va innovatsion yondashuv**. Tadqiqotning asosiy metodlari quyidagilardan iborat:

1. **Pedagogik kuzatuv** – bolalarning ekologik faoliyati va xulq-atvorini muntazam kuzatish, ularning tabiatga bo'lgan munosabati, o'yin va mashg'ulotlarda ekologik qoidalarni bajarish darajasini aniqlash.
2. **Suhbat va intervyu** – bolalar bilan individual va kichik guruhlarda suhbatlar o'tkazish orqali ularning tabiat haqidagi tushunchalari, qiziqish va qarashlarini aniqlash.
3. **Diagnostic topshiriqlar** – bolalarning ekologik bilim darajasini o'lchashga mo'ljallangan vizual va amaliy testlar. Masalan, chiqindilarni to'g'ri ajratish, o'simliklarni parvarish qilish bo'yicha topshiriqlar.
4. **Tahlil va solishtirish** – tajriba oldidan va keyin yig'ilgan ma'lumotlarni solishtirish orqali metodlarning samaradorligini aniqlash.

Tajriba-sinov ishlari **uch bosqichda** amalga oshirildi: aniqlovchi, shakllantiruvchi va yakuniy bosqich. Har bir bosqich o'ziga xos vazifalar, metodlar va natijalarga ega bo'ldi.

Aniqlovchi bosqich

Aniqlovchi bosqichning asosiy maqsadi bolalarning **dastlabki ekologik bilim va munosabatlarini aniqlashdan** iborat edi. Bu bosqichda bolalar bilan pedagogik

kuzatuv, suhbat va diagnostik topshiriqlar orqali ishlanildi.

1. Bolalarning ekologik bilim darajasini o'rganish

Kuzatuv natijalari shuni ko'rsatdiki, bolalarda ekologik bilimlar yuzaki va tizimsiz shakllangan. Masalan, ko'pchilik bolalar o'simliklar qanday o'sishi, suv va havoning ahamiyati haqida oddiy savollarga javob bera olmagan. Shu bilan birga, ba'zi bolalar chiqindilarni ajratish yoki tabiatni muhofaza qilish qoidalarini bilgan bo'lsalar-da, ularni muntazam amalda qo'llash ko'nikmasi yetarli emas edi.

2. Bolalarning tabiatga bo'lgan munosabatini aniqlash

Suhbat va intervyular orqali bolalarning tabiatga bo'lgan hissiy munosabati tahlil qilindi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, bolalarda tabiiy muhitga nisbatan qiziqish mavjud, lekin ular **barqaror ekologik xulq-atvorni shakllantirishda yetarli motivatsiyaga ega emas**. Bu esa pedagogik faoliyatda motivatsion metodlarni qo'llash zaruratini ko'rsatdi.

3. Bolalarning ekologik xulq-atvor ko'nikmalarini baholash

Aniqlovchi bosqichda bolalarning ekologik xulq-atvori, mas'uliyati va ijtimoiy hamkorlik ko'nikmalari ham baholandi. Masalan, bolalar o'rtasida o'yin vaqtida chiqindilarni to'plash yoki o'simliklarni sug'orish masalalarida yetakchilik qiladigan bolalar soni kam edi. Shu asosda shakllantiruvchi bosqichda guruh ichida hamkorlik va ekologik mas'uliyatni rivojlantirishga e'tibor qaratildi.

Aniqlovchi bosqich natijalari shakllantiruvchi bosqich uchun ilmiy asos bo'lib xizmat qildi. Pedagoglar bolalarning qaysi sohalarda ko'proq qo'llab-quvvatlashga muhtojligini aniqladilar va metodik ishlarni shunga moslashtirdilar.

Shakllantiruvchi bosqich

Shakllantiruvchi bosqichning maqsadi bolalarda ekologik bilim, ong va xulq-atvorni **innovatsion pedagogik yondashuvlar asosida rivojlantirish** edi. Bu bosqichda quyidagi metod va vositalar qo'llanildi:

1. Ekologik o'yinlar

O'yin pedagogik metod sifatida bolalarning qiziqishini oshiradi va bilimlarni amaliy tarzda mustahkamlashga xizmat qiladi. Masalan:

- **“Tabiatni asraylik” o'yini** – bolalar chiqindilarni turli kategoriyalarga ajratish orqali ekologik qoidalarni o'rganadilar.
- **“O'simliklarni sug'orish” o'yini** – o'simliklarni sug'orish, parvarish qilish orqali mas'uliyat va ekologik ong shakllanadi.

2. Interfaol suhbatlar va mashg'ulotlar

Bolalar bilan interfaol suhbatlar o'tkazildi. Masalan, **“Nima uchun daraxtlar muhim?”** mavzusida guruh munozaralari tashkil etildi. Pedagoglar bolalarning fikrlarini tinglab, tabiatni muhofaza qilishning ahamiyatini tushuntirdilar va bolalarning ekologik tafakkurini rivojlantirdilar.

3. Mini-loyihalar va loyiha faoliyati

Loyiha faoliyati bolalarda ekologik tafakkur va mas'uliyatni rivojlantirishning samarali usuli sifatida qo'llanildi. Masalan:

- **“Chiqindilarni to'g'ri ajratamiz” loyihasi** – bolalar chiqindilarni ajratish bo'yicha oddiy qoidalarni amalda sinab ko'rdi va natijalarni guruh bilan tahlil qildi.
- **“Bog'imizni bezatamiz” loyihasi** – bolalar tabiatni parvarish qilish orqali ekologik xulq-atvori va guruh ichida hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirdilar.

4. Tabiatni kuzatish va amaliy ishlar

Bolalar park va bog'larda tabiatni kuzatish mashg'ulotlarida ishtirok etdilar. Bu jarayonda ular o'simliklar, hayvonlar va ekologik jarayonlarni amaliy tarzda o'rgandilar. Masalan, o'simliklarning o'sishi, suv va havoning ahamiyati, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish masalalari bo'yicha oddiy xulosalar chiqarildi.

5. Pedagogik yondashuvlarning samaradorligini baholash

Shakllantiruvchi bosqich davomida pedagoglar bolalarning faoliyatini kuzatib, natijalarni tahlil qildilar. Natijalar shuni ko'rsatdiki, interfaol metodlar, o'yin va loyiha faoliyati bolalarda ekologik bilim va xulq-atvorni rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega.

Yakuniy bosqich va natijalar tahlili

Yakuniy bosqichda bolalarning ekologik bilim, ong va xulq-atvori dastlabki ko'rsatkichlar bilan solishtirildi. Analiz natijalari quyidagilarni ko'rsatdi:

1. **Ekologik bilimlar darajasi oshdi:** bolalar o'simliklar, hayvonlar, suv va havoning ahamiyati haqida to'liqroq va tizimli tushunchaga ega bo'ldilar.
2. **Tabiatga bo'lgan munosabat yaxshilandi:** bolalar tabiatni asrash, chiqindilarni ajratish va o'simliklarni parvarish qilishda faol ishtirok etdilar.
3. **Ekologik xulq-atvor rivojlandi:** bolalarda mas'uliyat, kuzatuvchanlik va ekologik qoidalarni amalda qo'llash ko'nikmalari sezilarli darajada oshdi.

Shuningdek, pedagoglar tajriba davomida bolalarning ijtimoiy ko'nikmalari, hamkorlik va liderlik xususiyatlarini ham rivojlanayotganini qayd etdilar.

Tajriba natijalari shuni ko'rsatdiki, **innovatsion pedagogik yondashuvlar va loyiha faoliyati bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirishning eng**

samarali usullaridir. Bu natijalar maktabgacha ta'lim muassasalarida ekologik tarbiyani yanada takomillashtirish, pedagoglarning ekologik kompetensiyasini oshirish va metodik tavsiyalar ishlab chiqish uchun ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa

Olib borilgan tajriba-sinov ishlari shuni ko'rsatdiki, maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirish jarayoni ilmiy asoslangan va tizimli tashkil etilganda yuqori samaradorlikka erishiladi. Innovatsion pedagogik yondashuvlar, o'yin texnologiyalari va loyiha faoliyati bolalarda ekologik ong, mas'uliyat va barqaror ekologik xulq-atvorni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tajriba natijalari maktabgacha ta'lim muassasalarida ekologik tarbiyani takomillashtirish, pedagoglarning ekologik kompetensiyasini oshirish va ekologik madaniyatni shakllantirish bo'yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqish uchun ilmiy-amaliy asos bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, ekologik tarbiya jarayonini ilg'or pedagogik metodlar bilan boyitish, bolalarda kognitiv va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish va ekologik barqaror xulq-atvori shakllantirishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimova D. *Ekologik tarbiya nazariyasi va amaliyoti*. – Toshkent, 2022.
2. Abdullayeva N. *Maktabgacha ta'limda ekologik madaniyatni shakllantirish*. – Toshkent, 2023.
3. Yo'ldosheva S. *Maktabgacha pedagogika*. – Toshkent, 2021.
4. Rasulov B. *Ekologik ta'lim va barqaror rivojlanish*. – Samarqand, 2022.
5. Qodirova M. *Pedagogik tadqiqot metodologiyasi*. – Toshkent, 2020.
6. UNESCO. *Education for Sustainable Development*. – Paris, 2020.
7. Piaget J. *The Psychology of the Child*. – London, 2019.
8. Vygotsky L.S. *Mind in Society*. – Cambridge, 2018.

9. Slastenin V. *Pedagogika asoslari*. – Moskva, 2021.
10. Klimenko A. *Environmental Education in Early Childhood*. – Berlin, 2022.